LINGUISTIC GEOGRAPHY–SAMPLING METHOD OF THE LINGUISTIC MATERIAL

Alma-Ioana Gavril-Ursache (Mateiu)
PhD. student, „Alexandru Ioan Cuza"University of Iaşi

Abstract:Through this paper, we aim to synthesize the terminological and applicative aspects of the linguistic geography method as a preliminary activity of collecting and recording materials. We will highlight the importance of the method in direct research of the multiformal reality of speech and in developing linguistic atlases – effective instruments and sources of study. We will also point out its limitations, since the method is relevant only for a certain historical moment and a certain moment of speech. By any means, we're not looking to dismiss the comparative-historical method, we are simply going to make it more comprehensive. Thus, we do not want to lose the previous linguistics, we are just framing it and partially modifying it.

Keywords:*the linguistic geography, dialect survey, dialect atlas, dialectology, sociolinguistics*

Definiţia lexicografică a *geografiei lingvistice*, conform Dicţionarului de termeni lingvistici[1]este: „metodă de cercetare care înregistrează pe hărți varietățile dialectale ale unei limbi și le interpretează în perspectivă geografică. Pe baza ei se realizează un corpus de lucrări (atlase, studii și monografii lingvistice), care constituie o componentă a dialectologiei. Există o deosebire netă între geografia lingvisticăși monografia lingvistică: prima studiază răspîndirea și evoluția formelor (fonetice, morfologice, lexicale, sintactice etc.) într-o perspectivă largă, cu o capacitate explicativă mai mare, în cîteva sau în toate graiurile unei limbi, reconstituind istoria acestora pe baza repartiției geografice, în timp ce a doua studiază graiul într-o perspectivă închisă, de <<celulă lingvistică>>, cu o capacitate explicativă mai mică. Ea a fost folosită pentru prima oară de către lingvistul german *G. Wenker* în lucrarea sa *Sprachatlasvon Nord- und Mitteldeutschland* („Atlas lingvistic al Germaniei de Nord și de Centru"), apărută în 1881, dar s-a impus prin lucrarea lui *Jules Gilliéron* și *Edmond Edmont,*apărută la Paris în 1902-1910, *Atlas linguistique de la France* („Atlas lingvistic al Franței") și prin studiul fundamental al lui *Jules Gilliéron,* apărut în 1918 la Paris, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille* („Genealogia cuvintelor care desemnează albina"), consacrat examinării primei hărți din atlas. Una dintre constatările fundamentale pe care Gilliéron le face pe baza materialului interpretat este *călătoria formelor, a cuvintelor* care explică evoluția graiurilor"[1]. *Geografia lingvistică* reprezintă un „moment important în evoluţia studiilor de dialectologie" şi „se ocupă de descrierea şi reprezentarea grafică a fenomenelor lingvistice. Metoda constă în înregistrarea pe hărţi a unui număr de fapte lingvistice, permiţînd astfel observarea fenomenelor (fonetice, gramatice etc.) pe arii întinse şi compararea realizării lor concrete în diferite puncte anchetate"[2]. Cu alte cuvinte, metoda *geografiei lingvistice* îmbină elemente ale geografiei, cu elemente ale lingvisticii, pentru a putea fi folosită de ambele discipline, în scopul cunoaşterii mai detaliate a vorbirii dialectale, ceea ce o face parte esenţială a *dialectologiei.* De ce *geografie?* Pentru că, în primul rînd, se ocupă de variaţia diatopică a limbii, adică de varietăţile regionale, teritoriale ale acesteia: „Dialectologia este disciplina lingvistică al cărei obiect de studiu îl constituie

[1]Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Editura Teora, Bucureşti, 1998.
[2]Sorin Guia, *Elemente de dialectologie română*, Editura Vasiliana `98, Iaşi, 2014, p. 15.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

varietăţile teritoriale (regionale) ale limbii: dialecte, subdialecte, graiuri, subgraiuri etc."[3]; în al doilea rînd, utilizează aceleaşi instrumente de lucru specifice geografiei, şi anume: hărţi şi atlase. „Geografia lingvistică este o metodă specifică dialectologiei, constînd în *cartografierea* pe hărţi lingvistice a unui număr mai mult sau mai puţin bogat de fapte lingvistice, obţinute pe baza unei anchete (prin corespondenţă sau, mai ales, la faţa locului) de pe o reţea de puncte fixate în prealabil; totodată, metoda geografică aplicată la studierea varietăţii regionale a limbii constă în interpretarea răspîndirii, a repartizării pe teren a formelor lingvistice (fonetice, morfologice, sintactice, lexicale – în ultima vreme şi a unităţilor cu valoare distinctivă – fonologice). […] în sens «non-tehnic»[4]adică curent, geografia lingvistică este o parte a geografiei, e o «geografie a limbilor» (actuale, istorice sau preistorice), a formelor concrete în care comunităţile lingvistice realizează entităţile numite limbi; studiul răspîndirii pe teren a limbii (a comunităţii care vorbeşte aceeaşi limbă) poate constitui obiectul geografiei umane şi politice (alături de componentele „naţiune", „stat", „cultură" etc.), limba fiind cea mai pertinentă trăsătură a unui popor. […] în sens «tehnic»[5], geografia lingvistică e o geografie «internă» a limbii, care nu se ocupă de frontierele dintre limbi (=comunităţi lingvistice), ci de extinderea şi repartizarea spaţială a fenomenelor lingvistice specifice şi de limitele dintre ele, de dinamica acestor fenomene (felul cum apar inovaţiile, cum se difuzează etc) [...] Un album de hărţi lingvistice este un atlas lingvistic; spre deosebire de atlasele geografice, atlasele lingvistice conţin hărţi ale aceluiaşi teritoriu: harta «de bază» (topografică) rămîne de fiecare dată aceeaşi, ceea ce se schimbă este materialul lingvistic, fiecare hartă fiind harta unui singur fenomen lingvistic […] reţeaua de puncte anchetate sînt reprezentate de fiecare dată prin acelaşi număr"[6]. Practic, la baza *geografiei lingvistice*, stau *hărţile lingvistice,* pe baza cărora se întocmesc *atlasele lingvistice*, acestea fiind instrumente utilizate de *dialectologie* în studiul *graiurilor*, dar pot fi utilizate şi în alte scopuri, de exemplu *sociolingvistice* sau pentru studii *culturale*. Aceste hărţi sînt de mai multe tipuri, în funcţie de ceea ce a fost urmărit de anchetator în chetionarul realizat în prealabil, şi anume: hărţi fonetice, fonologice, morfologice, sintactice şi lexicale[7]; sau, în funcţie de intenţiile interpretative, hărţile pot fi: punctuale (analitice) şi interpretative (sintetice). Explicate astfel: „Hărţile fonetice înregistrează: variante ale unui sunet în diferite puncte ale teritoriului anchetat […] şi ipostaze actuale şi anterioare ale unui sunet mai vechi (arhaismul şi inovaţia coexistînd pe un teritoriu lingvistic dat) […]. Hărţile fonologice notează sunetele cu valoare distinctivă (fonemele), în cazul în care acest aspect a fost urmărit în ancheta cu chestionar. […] Hărţile morfologice dau răspîndirea pe teren a formelor gramatice. […] Hărţile lexicale indică termenii care denumesc aceeaşi noţiune pe un domeniu lingvistic dat […]. Hărţile sintactice sînt mai rare, sintaxa fiind mai greu de obţinut cu ajutorul chestionarului şi, mai ales, fiind mai greu de cartografiat, date fiind dimensiunile sintagmelor. Totuşi, unele construcţii […] pot figura pe hărţi lingvistice"[8].„Hărţile punctuale (analitice) menţionează fiecare formă obţinută la punctul respectiv […]. Hărţile interpretative (sintetice), care presupun o elaborare din partea dialectologului, stabilesc […] arii de răspîndire a fenomenului respectiv"[9]. Ulterior, în funcţie de mai multe criterii, dar pe baza hărţilor şi a suplimentelor pe care le conţin, şi atlasele lingvistice se împart în mai multe categorii, după cum vom preciza ulterior: din punct de vedere al intinderii teritoriului investigat, de domeniul mai mare sau mai mic, avem atlase regionale, naţionale (sau generale) şi internaţionale (destul de rar întîlnite); din punctul de vedere al obiectului investigat obţinem atlase pur lingvistice, dar şi etno-

[3]Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1973, p. 10.
[4]Eugen Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1994, p. 35 (=Coşeriu, *Lingvistică*).
[5]*Ibidem,* p. 39.
[6]Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord – şi sud-dunăreană)*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 61.
[7]*Ibidem.*
[8]Matilda Caragiu-Marioţeanu, *op. cit.*, p. 62 .
[9]*Ibidem,* p. 64.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

lingvistice (la graniţa dinte etnologie şi dialectologie), iar din punct de vedere al structurii lingvistice vizate, există atlase de discontinuităţi (ale variantelor teritoriale ale limbii, bazate pe diferenţe) şi atlase de continuităţi (ale elementelor comune, bazate pe asemănări)[10]. Extrăgînd esenţialul din aceste definiţii mai sus citate, putem preciza că *geografialingvistică* este o metodă de cercetare ce urmăreşte modelul geografiei (în speţă, cartografierea) şi se utilizează în studiul lingvistic (mai exact, în analiza vorbirii dialectale), ea a ajutat la evoluţia dialectologiei şi a devenit parte din aceasta, iar principalele sale instrumente sînt hărţile şi atlasele lingvistice.

Un alt aspect foarte important este faptul că *geografia lingvistică,* ca metodă de prelevare de material lingvistic, parcurge mai multe etape. În *Tratat de dialectologie românească*[11] ni se oferă o privire de ansamblu asupra acestor etape, după cum urmează: sînt „trei etape diferite (succesive): 1. modalitatea *de a obţine* material dialectal (culegerea faptelor de pe teren); 2. modalitatea *de a-l prezenta* după ce a fost cules; 3. *interpretarea* lui.”. De fapt, prima etapă presupune şi toate activităţile preliminare efectuate de către anchetator, adică: alegerea tipului de chestionar, elaborarea chestionarului, alegerea tipului(urilor) de anchetă, fixarea punctelor de anchetă, alegerea subiecţilor, modificarea chestionarului pe parcursul anchetelor în funcţie de necesităţi ş.a.m.d., apoi culegerea efectivă a datelor, adică efectuarea anchetelor, transcrierea lor fonetică şi orice alt tip de transcriere sau de activitate mai este necesară, pentru ca abia apoi să putem trece la etapa a doua. Aceasta presupune realizarea de hărţi lingvistice, adică cartografierea materialului cules, realizarea de glosare, monografii şi atlase lingvistice, acestea din urmă fiind obiectul specific metodei geografiei lingvistice, iar în cele din urmă, doar unii cercetători şi doar unele cercetări ajung la cea de-a treia etapă. Ultima etapă presupune interpretarea, analiza materialului lingvistic anterior cules şi prezentat. Atît pregătirea anchetei, cît mai ales interpretarea materialului, presupun „o cunoaştere multilaterală (din partea anchetatorului sau, după caz, a cercetătorului, în cazul în care ancheta se desfăşoară prin corespondenţă) a domeniului de anchetat”[12]. Culegerea faptelor de pe teren se poate desfăşura atît prin anchetă dialectală organizată, sistematică, tip de comunicare dirijată, cît şi prin observaţie directă sau alte tipuri de anchetă (de tipul traducerilor din limbă literară în dialect sau al conversaţiilor libere pe baza cărora se fac diferite interpretări ş.a.); totuşi, pentru realizarea de atlase lingvistice, cel mai util „instrument” rămîne ancheta dialectală sistematică. Acheta dialectală „urmăreşte competenţa «expresivă», capacitatea de adecvare a subiectului, adică posibilitatea de a vorbi «în circumstanţe determinate», de a structura «discursuri», în conformitate cu circumstanţele. Astfel ancheta dialectală poate fi definită ca o formă specială de comunicare”[13].

După cum am menţionat anterior, iniţiatorul metodei geografiei lingvistice este, incontestabil, Jules Gilliéron. „Analizînd răspîndirea pe teren a unor fenomene şi constatînd că principiul legilor fonetice, utilizat de neogramatici, nu putea explica satisfăcător marea varietate lingvistică (hărţile lingvistice semnalînd deseori excepţii de la regulile cunoscute), Jules Gilliéron găseşte o serie de explicaţii pentru schimbările din limbă, cunoscute sub numele de «principiile lui Gilliéron»”[14]. De fapt, el realizează, cu alte cuvinte, următorul lucru: „Foarte important este factorul diatopic, legile fonetice avînd o acţiune limitată în spaţiu. Cu alte cuvinte, o lege fonetică ce decurge din starea şi tendinţele unui anumit sistem fonetic, al unei comunităţi lingvistice date, nu este valabilă şi pentru o altă comunitate lingvistică”[15]. Jules Gilliéron a rămas un punct de reper în evoluţia lingvisticii şi mai cu seamă a dialectologiei prin prisma geografiei lingvistice tocmai prin cele două principii evocate de el în urma importantelor studii publicate şi mai ales a Atlasului Lingvistic al Franţei (ALF, primul atlas lingvistic complet, la care a colaborat şi Edmond Edmont ca anchetator). Cele două principii au fost, mai apoi, completate de alţi lingvişti, şi, bineînţeles, criticate de unii. Totuşi,

[10]*Ibidem*, p. 62-69.
[11]Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1984, p. 13 (= *TDR*).
[12]*Ibidem*, p. 14.
[13]Stelian Dumistrăcel (coord.), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare,* Editura Academiei Române, Iaşi, 1997, p. 46.
[14]Sorin Guia, *Dialectologie română – studii şi corpus de texte,* Editura Vasiliana `98, Iaşi, 2014, p. 31.
[15]Alexandru Gafton, *Elemente de istorie a limbii române,* Editura Restitutio, Iaşi, 2001, p. 29.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

„două dintre principiile formulate de J. Gilliéronsînt invocate mereu de cercetători: *migraţia cuvintelor* şi *lupta dintre cuvinte*. 1. Cuvintele migrează dintr-o regiune în alta […]. Rezultatul unei migraţii este şi suprapunerea de particularităţi lingvistice. […] 2. În legătură cu lupta dintre elementele lexicale trebuie să reţinem mai întîi ideea «îmbolnăvirii» unor cuvinte, ale cărei cauze sînt multiple: omonimia, polisemia, scurtimea (corpul fonetic redus al) cuvîntului. Alte cuvinte le iau locul, dovedindu-se a fi mai «puternice»”[16]. După cum precizam anterior, o parte dintre lingviştii de după Gilliéron au venit, practic, cu completări la aceste principii. Unul dintre cei ce s-au remarcat prin precizie şi veridicitate a fost Matteo Bartoli. Acesta „formulează *teoria ariilor lingvistice*,fundamentînd aşa numita *lingvistică spaţială*”[17]. El „pune accentul pe stabilirea cronologiei faptelor lingvistice plecînd de la dispoziţia ariilor dialectale. De aceea metoda se mai numeşte şi lingvistică areală. Această metodă, inspirată din cea a lui Jules Gilliéron, poartă şi numele de *geolingvistică*, deoarece permite să se stabilească cu predilecţie stratigrafia faptelor de limbă”[18]. Dacă Jules Gilliéron aplica metoda şi principiile sale în cazul limbii franceze şi doar atît, Matteo Bartoli extinde discuţia pe întreg spaţiul roman, formulînd cinci principii de bază, prin care rămîne întipărit în istorie ca fondatorul teoriei ariilor dialectale: „1. Dintre două faze lingvistice, cea izolată este mai veche […]; 2. Faza din aria laterală este mai arhaică decît cea din ariile centrale […]; 3. Faza din aria mai mare (aria majoră) este mai veche decît cea din aria mai mică (minoră) […]; 4. Uneori, faza din ariile mai noi este mai arhaică decît cea din ariile mai vechi[…]; 5. Faza mai puţin rezistentă, ce tinde să dispară, este mai veche decît cealaltă.” (idem). Aceste principii, spune chiar Bartoli, nu pot avea întotdeauna, însă,un caracter universal.

Pe teritoriul României, *geografia lingvistică* a avut un impact un pic mai tîrziu, din cauza condiţiilor istorice. Totuşi, interes pentru acest domeniu se poate resimţi încă din vechile timpuri ale scrierii româneşti. Şi anume, „Încă din secolul al XVII-lea, deşi au subliniat unitatea românei din cele trei provincii, cărturarii au observat totuşi existenţa unor diferenţe lingvistice regionale. Astfel, în *Predoslovia către cetitori,* a *Noului Testament de la Bălgrad* (1648), mitropolitul Simeon Ştefan constată că: «rumânii nu grăiescu în toate ţările într-un chip, încă neci într-o ţară toţi într-un chip», explicînd acest fapt prin răspîndirea românilor în ţări diferite, «de ş-au mestecat cuvintele den amestecarea altor limbi». Amestecul românei cu limbile popoarelor vecine este considerat şi de stolnicul Constantin Cantacuzino, în *Istoria Ţării Rumâneşti,* drept cauză a deosebirilor regionale («măcară fie şi cevaşi osebită în nişte cuvinte den amestecarea altor limbi»). Observaţii de mai mare fineţe apar la Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae.* Cantemir relevă chiar în vorbirea moldovenilor existenţa unor diferenţe, determinate de gradul de cultură (vorbirea din jurul Iaşului, din preajma curţii domneşti, unde sînt reuniţi oameni mai culţi, este cea mai aleasă. În alte părţi ale Moldovei au pătruns în vorbirea locuitorilor cuvinte ungureşti, tătărăşti, greceşti, turceşti.) şi de sex. […] Urmărind să demonstreze romanitatea şi unitatea limbii române, reprezentanţii Şcolii Ardelene nu s-au preocupat în mod deosebit de studierea aspectelor regionale ale românei”[19]. După *TDR*[20], putem vorbi despre o adevărată studiere a graiurilor româneşti pe principiile geografiei lingvistice abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu Bogdan Petriceicu Haşdeu şi cu Gustav Weigand, care, prin cercetările lor, au pus bazele metodei geografiei lingvistice şi totodată a dialectologiei ca disciplină independentă pe teritoriul României, iar mai apoi acestea au fost dezvoltate de cele trei şcoli lingvistice româneşti, cea de la Bucureşti, cea de la Cluj şi cea de la Iaşi. „B. P. Haşdeu […] este cel dintîi dintre lingviştii români care se referă la *geografia cuvintelor*, subliniind importanţa geografiei lingvistice, într-un moment cînd această metodă de studiere a dialectelor abia începuse să se contureze”[21]. Din păcate, Bogdan Petriceicu Haşdeu rămîne la etapa

[16]Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1977, p. 92-93 (=*Dialectologie română*).
[17]Sorin Guia, *Dialectologie română - studii şi corpus de texte,* Editura Vasiliana `98, Iaşi, 2014, p. 32.
[18]*Dialectologie română,* p. 93-94.
[19]Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *op. cit.,* p. 29-30.
[20]*TDR*, p. 12.
[21]*Dialectologie română*, p. 44.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

culegerii de material dialectal. „E regretabil faptul că B. P. Haşdeu nu a redactat, în baza răspunsurilor obţinute, măcar cîteva hărţi, care ar fi constituit una dintre primele aplicări, prin referire atît la domeniul romanic, cît şi la alte domenii lingvistice, ale metodei geografiei lingvistice”[22]. Gustav Weigand, lingvist de origine germană, a pus temeliile studiului dialectelor limbii române prin munca sa de cercetare din cadrul „Institutului Pentru Studiul Limbii Române” înfiinţat la Leipzig, în anul 1893, chiar de dînsul. Prin cele cinci lucrări monumentale ale sale: „Die Sprache der Olympo-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute”, Leipzig, 1888; „Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung”, Leipzig, 1892; „Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren”, Leipzig, 1894-1895; „Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt”, Leipzig, 1913; „Bălgarsko-Němski rěčnik”, Leipzig, 1913; „Ethnographie von Makedonien”, Leipzig, 1924; cercetătorul influenţează enorm următoarele studii dialectale româneşti, apogeul fiind atins prin elaborarea *Atlasului Lingvistic al dialectului dacoromâ* („Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets”,abreviatWALD). Acesta a servit drept model mai apoi pentru toate atlasele lingvistice de pe teritoriul României. *Atlasul Lingvistic Român* (ALR) editat de Muzeul Limbii Române la iniţiativa lui Sextil Puşcariu, care i-a avut alături pe marii lingvişti Sever Pop şi Emil Petrovici, a fost primul de acest tip din toată zona Balcanică. Prin acesta, Sextil Puşcasiu a avut un important aport la evoluţia lingvisticii româneşti în genere. Atlasul s-a întocmit pe baza unor anchete prin corespondenţă, dar cel mai important element a fost modalitatea de interpretare a anchetelor, care a stabilit, practic, o nouă tendinţă în dialectologia românească: „sistem(ul) dezvoltat în ALR (cu semne pentru sugerare, corectare, ezitare), constituie o semnificativă deschidere spre receptarea şi interpretarea materialelor prin raportare la procesul de comunicare”[23].În urma elaborării acestor prime atlase lingvistice româneşti, s-a stabilit, în primul rînd, distribuţia dialectală a limbii române, aceasta fiind compusă din patru dialecte: dacoromân, aromân (denumit, pînă la Weigand, macedoromân sau macedonean), meglenoromân şi istroromân. Dialectul dacoromân, cel mai utilizat dintre cele patru, se vorbeşte pe teritoriul României, la nord de Dunăre, şi este, la rîndu-i, împărţit în mai multe graiuri, denumite de unii cercetători şi subdialecte. În funcţie de şcoala din care face parte sau de propriile preferinţe, fiecare cercetător a încercat o împărţire cît mai justă a graiurilor româneşti, dar limitele unui grai sînt relative, tocmai de aceea, mai multe listărisînt posibile. Vom aminti acum două dintre cele mai renumite şi utilizate împărţiri şi anume: după şcoala clujeană, în speţă după studiile realizate de Sever Pop şi Emil Petrovici, în dialectul dacoromân există cinci graiuri: bănăţean, muntenesc, moldovenesc, maramureşean şi crişan; o clasificare mult mai detaliată ne oferă în istorie Gheorghe Ivănescu, care împarte dialectul dacoromân în nu mai puţin de douăzeci de subdialecte/graiuri: bănăţean, haţegan, crişean-someşan, maramureşean, ardelenesc, ardelenesc central, ardelenesc de sud, ardelenesc dinspre Moldova, bucovinean, moldovenesc de nord, moldovenesc de nord fără închiderea vocalelor e, ă, o, moldovenesc propriu-zis, moldovenesc din jurul Bacăului, putnean/vrîncean, muntenesc cu labialele intacte, muntenesc de est cu origine ardelenească, doborgean, oltenesc de nord-est, oltenesc de nord-vest, oltenesc de sud[24]. Un moment important şi mai apropiat de contemporaneitate îl reprezintă NALR-ul, adică *Noul Atlas Lingvistic Român* pe regiuni, care, fiind astfel focalizat, poate oferi o imagine cu mult mai amănunţită asupra vorbirii locuitorilor României din diferite zone.

Geografia lingvistică „ne introduce oarecum în laboratorul graiului viu”[25], fiind o metodă ce nu studiază limba, ci vorbirea, dacă ar fi să ne raportăm la distincţiile saussuriene[26]. Dar ce importanţă are analiza vorbirii pentru lingvistică în general? „Cercetarea limbii vii e importantă, desigur, pentru că ea permite relevarea bogăţiei formelor de realizare a limbii, şi, prin aceasta, cunoaşterea mai

[22]Valeriu Rusu, *Introducere în studiul graiurilor româneşti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1977, p. 12.
[23]Stelian Dumistrăcel (coord.), *op. cit.*, p. 47.
[24]Adrian Turculeţ, *Dialectologie română,* Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, 2002, p. 39, 77, 83-84.
[25]Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică – evoluţie, curente, metode,* Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 160.
[26]Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

completă a structurii unui anumit idiom. […] Cercetările de dialectologie pun la îndemîna lingvisticii generale materialul necesar pentru explicarea corectă a unor procese şi realităţi universale, cum ar fi: diversificarea şi unificarea limbilor, schimbarea lingvistică, relaţia dintre limbă şi societate etc."[27] prin aceste efecte, ea ajută la dezvoltarea gramaticii istorice, a istoriei limbii literare şi a filologiei. „Dezvoltarea ulterioară a cercetării dialectologice a dovedit atît eficienţa practică a acestei metode, cît şi importanţa teoretică a principiilor formulate de Jules Gilliéron. Ca dovadă, poate fi invocat, în primul rînd, numărul mare de atlase lingvistice realizate pînă astăzi"[28]. Este clar, astfel, că metoda geografiei lingvistice a lărgit orizonturile cercetărilor lingvistice, avînd un impact benefic atît asupra disciplinei căreia, practic, i-a „proclamat independenţa", şi anume dialectologia, cît şi asupra altor dicipline convergente, cum ar fi: gramatica istorică, istoria limbii, istoria limbii literare, istoria poporului, teoria literară, onomasiologia, semantica, etnologia şi folclorul, onomastica (toponimia şi antroponimia), lingvistica generală şi filologia în genere.

Valeriu Rusu, în *Introducere în studiul graiurilor româneşti*, afirma: „În timp ce prin metoda monografică se studiază *graiul* (într-o perspectivă închisă, de «celulă lingvistică») prin metoda geografiei lingvistice se studiază răspîndirea şi evoluţia unei *forme* (fonetică, morfologică, sintactică etc.) în cîteva sau în toate graiurile unei limbi; de aici decurge scopul principal al geografiei lingvistice: reconstituirea *istoriei* (stratigrafiei) formelor pe baza repartiţiei actuale […]. Geografia lingvistică are avantajul de a prezenta faptele dintr-o perspectivă largă, cu o capacitate *explicativă* mai mare, cel puţin în anumite domenii, decît monografia dialectală"[29]. O altă problemă a lingvisticii generale pentru care geografia lingvistică poate veni cu soluţii este inovaţia în limbă. De-a lungul anilor, aceasta a fost o întrebare fără răspuns pentru mulţi cercetători: Cum apare inovaţia în limbă, cum se nasc, de fapt, noile cuvinte? Ulterior, s-a demonstrat că orice inovaţie de acest tip porneşte efectiv de la un singur vorbitor, propagîndu-se prin paşi mărunţi, de la grupuri mici pînă la comunităţi întregi, iar lungimea vieţii acestui nou cuvînt este direct proporţională cu utilitatea sa. Geografia lingvistică este foarte importantă în procesul de analiză a inovaţiei deoarece: „această metodă permite să descoperim centrele de inovaţie lingvistică şi să urmărim cum inovaţiile se răspîndesc. Prin folosirea geografiei lingvistice, studiul raportului dintre vechi şi nou capătă noi dimensiuni. Noua metodă a dus apoi la dezvoltarea studiilor de semantică şi onomasiologie, după cum a dat impuls cercetărilor raportului dintre dialectologie şi etnografie, legăturii dintre cuvinte şi lucruri, ca aplicare a principiului din lingvistica generală cunoscut sub numele de «*Wörter und Sachen*». În sfîrşit, necesitatea completării studiului pe orizontală cu studiul pe verticală a limbii şi al variaţiei ei teritoriale dă un impuls alcătuirii de monografii şi glosare dialectale" [30].

Însă, ca orice metodă de cercetare existentă, metoda geografiei lingvistice are atît avantaje, cît şi dezavantaje. Posteritatea a demonstrat că avantajele ei sînt cu mult mai valoroase şi mai importante decît dezavantajele, fiind, după cum am precizat şi demonstrat anterior, utilă atît dialectologiei, în primă fază, cît şi altor discipline adiacente, mai noi sau mai vechi; dar nici dezavantajele nu pot fi omise, acestea fiind reale şi cu un impact obiectiv, fie el minor. În primul rînd, metoda geo-lingvistică, cum mai este ea numită în anumite studii, după Bartoli, nu poate fi aplicată decît într-un anumit timp şi spaţiu, adică: „geografia lingvistică nu permite studierea tuturor particularităţilor ariilor dialectale; nu se poate studia, spre exemplu, decît o parte din tezaurul lexical al unui dialect; această cercetare priveşte mai ales lexicul obiectiv, ceea ce face ca numeroase cuvinte afective să nu fie luate în discuţie; studiul sintaxei nu se poate face astfel decît într-o mică măsură, pornind numai de la atlasele lingvistice; există şi unele riscuri în formularea concluziilor, deoarece cercetătorul este obligat să opereze numai cu idiolecte; geografia lingvistică a pus prea mult accent pe variaţie, pe faptele lingvistice luate separat, ceea ce a dus la o «imagine atomistică a

[27]Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 13.
[28]*Ibidem*.
[29]Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 83.
[30]*Dialectologie română*, p. 92.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

limbii» (*TDR*) etc. […] Unele dintre aceste obiecţii au fost, cu vremea, înlăturate”[31]; Un alt factor important de precizat în ceea ce priveşte neajunsurile metodei geografiei lingvistice este subiectivitatea acesteia, atît din punctul de vedere al anchetatorului, sau, respectiv, al dialectologului, al cercetătorului, cît şi din punct de vedere al informatorului, fiecare fiind influenţat de propria experienţă de viaţă, propriile opinii, propria şcolarizare ş.a.m.d. Acestea influenţează atît studiile de dialectologie, cît şi cele de onomastică, iar pentru acest argument aducem în discuţie o afirmaţie dintr-un studiu de toponimie şi antroponimie: geografia lingvistică, „Deşi este metoda curentă a cercetărilor lingvistice de naturi diferite, apar numeroase neajunsuri în utilizarea ei. În primul rînd, informatorul trebuie să fie un foarte bun cunoscător al tuturor locurilor cercetate, dar şi un bun cunoscător al tradiţiilor locale, al oamenilor şi chiar al istoriei. Descoperirea la un singur informator a tuturor acestor calităţi e dificilă, dar necesară […]. O altă problemă care se cere rezolvată este subiectivitatea afirmaţiilor unui singur informator şi chiar a mai multora.”[32] Urmărind obiectivitatea anchetelor şi, ulterior, a materialului cules, supus apoi analizei, trebuie respectate o serie destul de vastă de criterii, schiţate încă din materialele lui B. P. Haşdeu, şi anume: informatorul să răspundă doar la întrebările depsre care are habar, anchetatorul să noteze cu exactitate originea, localitatea natală a subiectului şi localitatea în care se face ancheta (nu cu aproximaţie, ci cu precizie; iar de preferat să fie aleşi informatori originari din locul de unde se face ancheta, ideal chiar să nu fi fost ieşiţi, plecaţi din zona respectivă, evident din cauza faptului că schimbarea domiciliului, fie şi pentru o perioadă relativ scurtă, ne schimbă felul de a vorbi); cuvintele pe care le urmărim, fie din punct de vedere lexical, fie din punct de vedere fonetic, al pronunţiei, să fie folosite în propoziţii, în sintagme, pentru o înţelegere cît mai bună a sensului acestora; transcrierea fonetică să fie cît mai apropiată de realitatea graiului viu; indicarea numelui, a vîrstei, a sexului, a ocupaţiei (să se aleagă, preponderent, subiecţi ce au o ocupaţie caracteristică zonei), a nivelului de şcolarizare sau a evenimentelor importante din viaţa informatorului (de exemplu dacă a urmărit sau nu serviciul militar şi unde, sau dacă a fost plecat în străinătate şi pe ce perioadă ş.a.) sînt esenţiale pentru interpretarea rezultatelor atît pentru dialectologie, cît şi, mai cu seamă în ultimele decenii, pentru sociolingvistică, direcţia în care se îndreaptă, cumva natural, firesc, studiile despre vorbire. Astfel, pentru o anchetă cît mai reuşită, două dintre condiţiile preliminare sînt: să existe o relaţie de strînsă legătură între laturile imaginarului triunghi format de: anchetator, chestionar şi informator; anchetatorul să fie extraordinar de obiectiv, bine informat şi să aibă mereu în minte scopul cercetării; chestionarul să fie foarte bine elaborat, la subiect şi să urmărească, de asemenea, scopul anchetei; iar informatorul să fie potrivit (adică să existe printre informatori atît tineri, cît şi vîrstnici, atît femei, cît şi bărbaţi, cu studii medii şi pe cît posibil băştinaşi, pentru că ei pot preleva cel mai util material dialectal).

Un *dialect* este un „sistem de iso-glose, adică de fapte lingvistice analoage”[33]. În lucrările de specialitate se folosesc anumiţi termeni ca: „isofonă”, „isomorfă”, „isolexă”, „pentru a denumi liniile care delimitează ariile în care se înregistrează acelaşi tratament fonetic, aceeaşi formă morfologică şi, respectiv, aceeaşi denumire a unei anumite noţiuni. […] Termenul generic folosit, pentru toate tipurile de linii demarcative menţionate, este isoglosă.[…] Adîncirea cercetărilor de geografie lingvistică a determinat «reabilitarea>> conceptului de dialect”[34]. Dialectologia înregistrează „varietatea idiomatică şi o studiază ca atare (nereducînd-o la omogenitate) şi încearcă, din însăşi această varietate, să formuleze deducţii în legătură cu modul în care funcţionează, se constituie şi se modifică tradiţiile idiomatice”[35].Dialectele au fost studiate în primă fază prin intermediul monografiilor dialectale.Deşi trebuie recunoscutmeritul acestor monografii dialectale, care auadus un plus în studierea variantelor teritoriale ale limbii (dialecte, subdialecte, graiuri,

[31]*Ibidem*, p. 94.
[32] Petru Tomegea, *Valea Rîşcăi. Toponimie şi antroponimie,* Editura Junimea, Iaşi, 2018, p. 16-17.
[33]Eugen Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 79.
[34]Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 64-65.
[35]Coşeriu, *Lingvistică*, p. 113.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

subgraiuri, idiolecte), nu puteau fi aplicate, ca metodă, cel puţin nu complet şi corect, exhaustiv, la o unitate mai generală, tocmai de aceea geografia lingvistică vine în completarea ei: „Cel mai important moment în evoluţia studiilor de dialectologie este apariţia geografiei lingvistice […]: încercînd să înregistreze cît mai multe graiuri şi dialecte şi să le prezinte în monografii dialectale (studii ample consacrate unei unităţi lingvistice sau, excluiv, unei probleme), cercetătorii şi-au dat seama că această modalitate, satisfăcătoare pentru investigarea în profunzime a unui domeniu lingvistic mai restrîns (grai, dialect), este insuficientă pentru înregistrarea faptelor lingvistice de pe un domeniu mai întins (limbă naţională, de exemplu): dat fiind că nu toate subdiviziunile unei limbi naţionale puteau avea în acelaşi timp monografia lor dialectală, imaginea globală a teritoriului întins apărea fragmentată şi totodată neunitară (materialul dialectal fiind cules de mai mulţi cercetători, cu metode diferite, vizînd nivele lingvistice diferite etc.) Totodată, operaţia de înregistrare globală şi simultană a varietăţii dialectale de pe un teritoriu întins presupune o mare cantitate de timp, ceea ce ar duce la publicarea cu întîrziere a unui material care se schimbă (pentru că limba e în continuă mişcare, schimbare, mai ales aspectele ei nenormate). Aşa s-a născut ideea geografiei lingvistice (a lingvisticii geografice), ca o posibilitate mai adecvată, mai rapidă, mai cuprinzătoare”[36].

Punînd laolaltă toate aceste aspecte terminologice şi aplicative referitoare la metoda geografiei lingvistice ca modalitate principală de perelevare de material lingvistic, evidenţiind importanţa metodei în investigarea aspectului vorbirii şi în elaborarea hărţilor şi ulterior a atlaselor lingvistice (cele mai eficace instrumente şi surse de studiu), dar şi limitele acestei metode, fiind relevantă doar pentru un anumit moment dat, neopunîndu-se metodelor şi cercetărilor anterioare, ci încadrîndu-se în lingvistica generală şi modificînd-o, pe anumite părţi, putem concluziona prin cuvintele lui Eugen Coşeriu: „Concepută iniţial ca activitate preliminară de culegere şi înregistrare de materiale, *geografia lingvistică* a obţinut deja, în acest plan, realizări foarte importante, perfecţionînd din ce în ce mai mult metodele de investigare directă a realităţii multiforme a vorbirii şi punînd la dispoziţia lingviştilor aceste instrumente eficace (şi, în acelaşi timp, izvoare) de studiu care sînt atlasele lingvistice […] (geografia lingvistică a demonstrat) că, aşadar, cuvintele sînt forme de cultură care însoţesc în răspîndirea lor conceptele şi obiectele de civilizaţie […] geografia lingvistică a făcut să se vadă limpede că fiecare cuvînt, fiecare formă lingvistică îşi are propria sa istorie şi a contribuit în felul acesta la modificarea concepţiei însăşi a istoriei limbii, care nu mai este isotrie a unui bloc unitar văzut numai în relaţiile sale externe, ci – după cum s-a arătat – istoria unui joc constant, şi nuanţat la infinit, între inovaţie şi conservatorism, între vorbirea concretă a individului care realizează o traducere lingvistică şi limba unei comunităţi istorice, care se alimentează continuu din actele lingvistice individuale”[37]. Dialectologia, ca ştiinţă autonomă, se poate studia pe mai multe compartimente: descriptivă sau teoretică; diacronică sau sincronică; tradiţională, structurală, transformaţională sau sociologică[38]. Metodele sale nu se opun, ci converg, iar „cea mai recentă orientare în dialectologie este de natură socio-lingvistică”[39]. Toate aceste noi moduri „de a privi şi de a descrie variaţia lingvistică teritorială, indiferent de specificul fiecăreia, demonstrează un fapt cert: graiurile şi dialectele nu mai sînt considerate «rudele sărace» ale limbii, ele sînt ipostaze locale, realizări regionale, concrete ale limbii comune, ca atare ele sînt obiecte lingvistice, aşa cum sînt şi limbile, şi pot fi studiate cu aceleaşi metode”[40]. Luînd în considerare toate acestea, cercetările dialectale şi socio-lingvistice sînt încă într-o perioadă propice, de înflorire, fie că acestea vizează aspecte generale sau teoretice, fie că sînt aplicate pentru particularităţi regăsite în zone restrînse sau foarte specifice, iar cel mai important este de punctat faptul că prin toate aceste studii, aplicate în lingvistică, folosind metode şi instrumente geografice, se pot ajunge la concluzii ce nu interesează

[36]Matilda Caragiu-Marioţeanu, *op. cit.*, p. 21.
[37]Coşeriu, *Lingvistică*, p. 72.
[38]Matilda Caragiu-Marioţeanu, *op. cit.*, p. 1-20.
[39]*Ibidem*, p. 22.
[40]*Ibidem*, p. 23.

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)

exclusiv lingvistica şi filologia, ci şi geografia, istoria, sociologia şi devin cu adevărat studii culturale asupra specificului unui popor, a unei naţii.

BIBLIOGRAPHY

Caragiu-Marioţeanu, Matilda,*Compendiu de dialectologie română (nord – şi sud-dunăreană)*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1975

Constantinescu – Dobridor, Gheorghe, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Editura Teora, Bucureşti, 1998

Coşeriu, Eugen, *La geografia linguistica*, Montevideo, Instituto de. Filología, Facultad de Humanidades y Ciencias, Universidad de la República, 1956

Coşeriu, *Lingvistică* = Coşeriu, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*,Editura Ştiinţa, Chişinău, 1994

Coşeriu, Eugen, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997

Dialectologie română = Caragiu Marioţeanu, Matilda; Giosu, Ştefan; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Todoran, Romulus, *Dialectologie română*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1977

Dumistrăcel, Stelian (coord.), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare,* Editura Academiei Române, Iaşi, 1997

Gafton, Alexandru, *Elemente de istorie a limbii române,* Editura Restitutio, Iaşi, 2001

Guia, Sorin, *Elemente de dialectologie română,* Editura Vasiliana `98, Iaşi, 2014

Guia, Sorin, *Dialectologie română – studii şi corpus de texte,* Editura Vasiliana `98, Iaşi, 2014

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1973

Iordan, Iorgu, *Lingvistica romanică – evoluţie, curente, metode*, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962

Rusu, Valeriu, *Introducere în studiul graiurilor româneşti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1977

Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală,* Editura Polirom, Iaşi, 1998

TDR = Rusu, Valeriu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1984

Tomegea, Petru, *Valea Rîşcăi. Toponimie şi antroponimie,* Editura Junimea, Iaşi, 2018

Turculeţ, Adrian, *Dialectologie română,* Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, 2002

BDD-A29565 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:41 UTC)